

Микитюк С. С.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОЕМА ВАЛЬТЕРА СКОТТА «МАРМІОН» У ТВОРЧОМУ СПРИЙНЯТТІ В. А. ЖУКОВСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена особливостям трансформації поеми В. Скотта «Марміон» в оригінальній творчості В. А. Жуковського, пов'язаним, передусім, із жанровими пошуками російського поета, що стали першими епічними експериментами і вплинули на зародження російської віршованої повісті.

Опублікована в 1834 р. повість В. А. Жуковського «Суд в подземельє», яка часто називається перекладом другої пісні поеми В. Скотта «Марміон», у доволі точному перекладі деяких строф оригіналу, особливо тих, які містять описи, загалом не є перекладом, навіть вільним. В. А. Жуковський створив свій оригінальний твір, концентруючи матеріал навколо Матильди (у В. Скотта – Констанція), групуючи особливим чином строфи і звільняючись від побічних сюжетних ліній. Якщо завданням В. Скотта у 1808 р. було розповісти читачам про час, коли відбувається дія, і познайомити їх зі звичаями тієї епохи, тож поет змалював цілу історичну і географічну панораму, то В. А. Жуковський висував на перший план трагедію людської особистості, концентрував увагу читачів на суперечності між природними прагненнями людини і жорсткими догмами церкви.

Епічна поема В. Скотта цікавила В. А. Жуковського у його прагненнях до повного відтворення життя, внутрішньої драматизації розповіді, створення історії героїні, повної трагічного напруження. Російський поет створював свій оригінальний художній світ, у якому більш різко окреслював контури потворного і поетизував прекрасне. Традиційно російський перекладач малював свій поетичний світ, навіяний як власною оригінальною творчістю, так і перекладацькою діяльністю. За гостротою конфлікту та передачею почуттів «Суд в подземельє» нагадує історію Шильонського в'язня, а описи природи – картини «Діви озера».

Перебудова сюжету, композиції, поетичного стилю була спрямована на нарративний характер розповіді, що відповідало жанру «повість», цікавому В. А. Жуковському у зв'язку із жанровими пошуками 1830-х рр.

Ключові слова: поема, переклад, В. А. Жуковський, В. Скотт.

Постановка проблеми. Інтерес В. А. Жуковського до творчості В. Скотта був тривалим. Він поглиблювався у зв'язку з творчою еволюцією від ліро-епічних творів, поезики поем і балад до широкого епічного мислення. Звернення російського поета в 1832 р. до поеми В. Скотта «Марміон» («Марміон») пов'язане зі сприйняттям передусім філософських і поетичних ідей В. Скотта, з його творчими пошуками як епічного письменника. Настава на оповідність, посилення драматизму і психологізму в перекладі другої частини поеми «Марміон» передували епічним експериментам поета 1830–40-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість В. Скотта-романіста та його вплив на розвиток російського історичного роману неодноразово були предметом дослідження науковців. Водночас рецепція творчості В. Скотта-поета вивчена неповно, вибірково, що зумовлює наявність істотних прогалин в уявленнях про російський романтизм і російсько-англійські літературні відносини. Серед робіт, присвячених поетичній спадщині В. Скотта та її сприйняттю на російському ґрунті, слід зазначити дослідження Р. М. Самаріна [1], Б. Г. Реізова [2], І. О. Панькова [3] та Е. М. Жилиякової [4].

Мета статті – дослідити особливості сприйняття поеми В. Скотта «Марміон» у творчості російського поета, зумовлені інтересом до її нарративного характеру, трагізму та психологізму, знайомством із В. Скоттом-романістом і специфікою власного поетичного світу.

Виклад основного матеріалу. У 1832 р. В. А. Жуковський створює «Суд в подземельє». У підзаголовку першої публікації повісті у третьому томі журналу «Бібліотека для читання» за 1834 р. було зазначено: «*Последняя часть незаконченной повести*». А у примітці до неї значилося, що перша глава її ще не написана, *сія же последняя заимствована из Вальтера-Скоттова «Мармиона»*. Таким чином, читач отримав перше уявлення про новий твір і про задум автора створити епічну розповідь, ймовірно, оригінальну, оскільки лише друга частина є певним запозиченням із В. Скотта, перша ж повинна бути історією кохання головної героїні Матильди, яка привела її до трагедії, представленої у другій частині.

Слід зауважити, що В. А. Жуковський був не першим російським автором, котрий зацікавився сюжетом поеми В. Скотта. До нього поему перекладали декілька разів. Існує повний прозовий переклад із французької у двох частинах – «Марміон, или Битва при Флодден-Филде. Сочинение Сира Вальтера Скотта». Незважаючи на прозовий характер перекладу, що не обмежений розміром, ритмом, римуванням, необхідністю вмістити зміст у задану кількість складів, його не можна назвати таким, що максимально близько відтворює оригінал. Текст поеми В. Скотта в перекладі ослаблений, злегка пом'якшений, спрощений і прикрашений. Крім прозового перекладу, до В. Жуковського був виконаний і поетичний – віршований переклад фрагмента поеми (Canto 5, XII, що має назву в оригіналі «Lochinvar» і написаного в формі народної балади), здійснений у 1833 р. І. І. Козловим. Незважаючи на спробу перекладача передати характерні для В. Скотта історичні, археологічні та географічні деталі – назви старовинних шотландських кланів, родів, реалії Шотландії, переклад І. І. Козлова є лише вільним наслідуванням, і про це свідчить, насамперед, назва.

У перекладі ця частина поеми називається «Беве́рлі», ймовірно, на ім'я героя першого історичного роману Скотта «Веве́рлей», добре знайомого читачеві з перекладу 1827 р.

Опублікована в 1834 р. повість В.А. Жуковського «Суд в подземельє» у коментарях до неї часто називається перекладом другої пісні поеми В. Скотта «Марміон», названої в оригіналі «Монастир». Однак зіставлення двох творів дозволяє зробити висновок, що повість російського автора, за точного перекладу деяких строф оригіналу, особливо тих, які містять описи, загалом не можна назвати перекладом, навіть вільним. В.А. Жуковський, концентруючи матеріал навколо Матильди (у В. Скотта – Констанція), групуючи особливим чином строфи і звільняючись від побічних сюжетних ліній, створює свій оригінальний твір. Якщо В. Скотт у 1808 р. у своїй поемі ставив перед собою завдання розповісти читачам про час, коли відбувається дія, і познайомити їх зі звичаями тієї епохи, то В.А. Жуковський, звертаючись лише до сюжету другої пісні, висуває на перший план трагедію людської особистості, концентрує увагу читачів на суперечності між природними прагненнями людини і жорстокими догмами церкви.

Задум створення історії Матильди виник у російського поета, ймовірно, ще під час знайомства з твором В. Скотта. У Бібліотеці Жуковського в Томську зберігається кілька видань поеми. Ці книги мають сліди уважного читання поеми: на полях олівцем виділені чотири строфи поеми у французькому виданні, а також ці ж і додатково XXV в англійському. Ці ж кульмінаційні строфи поеми В. Скотта стануть основою повісті В.А. Жуковського: XXIII – опис гробниці, в якій заживо повинні бути поховані Констанція і співучасник її злочину, XXIV – опис ченців-катів, котрі приведуть вирок у виконання, XXXII – Констанція перед смертю, XXXIII – звістка про їхню загибель, XXV – винесення вироку абатом.

Перегляд центрального конфлікту повісті вів до зміни композиції поеми В. Скотта. У перекладі В.А. Жуковського тридцять три строфи оригінальної поеми скорочуються до 16. По-перше, поет позбавляється від епізодів, пов'язаних із Кларою (V–VII), розповіді про ченця-спільника (XXII), розповіді Констанції про зраду Марміона (XXVII), про його звинувачення у зраді де Вілтона за допомогою підроблених листів, про їхній поєдинок і смерть де Вілтона (XXVIII), про спробу отруїти зі спільником Клару (XXIX). По-друге, намагаючись досягти більшої напруженості та динамічності в розвитку конфлікту, В.А. Жуковський перегруповує окремі строфи: частково використовує XXIII, XXIV, XXV строфи, створює XV; опис ігумені В. Скотта із III і IV об'єднує в одну. В одній своїй строфі концентрує опис як суддів, так і жертв, об'єднавши XIX і XX строфи, створюючи таким чином драматичний вузол у межах однієї строфи. Опис Кутбертового монастиря В.А. Жуковського також є об'єднанням IX і X строф В. Скотта.

Незважаючи на явний наслідувальний характер у принципах художньої організації поетичного складу, російський поет у процесі вирішення конфлікту створює більш чіткий контраст між поетичним світом, у якому він милується природою, невинністю і простодушністю юних черниць, і світом підземелля, де панують жорстокі судді. Він створює свій оригінальний художній світ, у якому більш різко окреслює контури потворного і поетизує прекрасне. Це простежується в описах суддів, монахинь і Матильди. В.А. Жуковський нагнітає негативні характеристики і абатиси, й абата. Якщо горда

(*proud*) абатиса В. Скотта бліда від страху (*with awe looks pale*), викликає почуття жалю, то у В.А. Жуковського *суровая строгость в чертах, бесстрастие хладное одно*, відсутність життя в очах, *черневших мутно без лучей*, викликають ще більшу антипатію. І в характеристиці абатиси, і в характеристиці абата присутній образ смерті. Так, абатиса Тільмутского монастиря *как мертвец бледна*, а абат у російській повісті замість епітетів В. Скотта «літній» (*age's*), «зморшкувате» (*wrinkled*), «стародавній» (*ancient*) отримує зовсім інші характеристики: *Аббат Кутбертовой святой Обители, монах седой, / Иссохнувший полумертвец / И уж с давших пор слепец, / Меж ними, сгорбившись, сидел: / Потухший взор его глядел / Вперед, ничем не привлечен, / И, грозной думой омрачен, / Ужасен бледный был старик, / Как каменный надгробный лик, / Во храме зримый в час ночной, / Немого праха страж немой* [5, т. 2, с. 318].

Иссохнувший полумертвец, каменный надгробный лик, немого праха страж немой – подібні визначення надають ще більшої холодності та зменшують образ жорстокосердного абата.

Антитезою образам, що символізують смерть, постають повні радісного життя образи юних черниць. В.А. Жуковський намагається дотримуватися описів В. Скотта, але і тут розставляє свої акценти. На відміну від англійського автора, поет наполегливо підкреслює безпосередність, дитячість, відкритість своїх героїнь. Вони не «птахи» (*birds*), а «пташки». Подібно малим безтурботним дітям їх захоплює все нове і невідоме: *все веселит их как ребят; они играют, резвятся, шалят*. Але і тут В.А. Жуковський підсилює драматизацію, створюючи свої образи. Якщо у В. Скотта: *Twas sweet to see these holy maids / Like birds escaped to greenwood shades / Their first flight from the cage* [6, с. 95] (Приємно було бачити цих святих дівчат, які, як птахи, що вперше вилетіли з клітки в тінь зеленого лісу). То у В.А. Жуковського: *Впервой покинув душный плен / Печальных монастырских стен, / Как птички в вольной вышине* [5, т. 2, с. 306].

Тут більш різкий контраст, ніж у В. Скотта: *клетка – душный плен печальных монастырских стен* протиставлені *тени зеленого леса – вольной вышине*.

Зовсім іншим представлений образ Матильди, він ще трагічніший, ніж у В. Скотта. Якщо в англійському оригіналі перед читачем постає злочинниця, горда, незалежна, котра намагалася отруїти суперницю і брала участь у злочинах Марміона, – і це все ховається за ангельською зовнішністю: блідим і світлим обличчям (*pale and fair*), світлими локонами, прекрасними і блискучими (*bright ring lets glistening fair*), – то у В.А. Жуковського це юна тендітна жертва, безпорадна перед несправедливим судом, винна лише в тому, що заради любові покинула *душный плен монастырских стен: Перед судилищем она / Стоит, почти умерщвлена / Терзаньем близкого конца; / И бледность мертвая лица / Была видней, была страшней / От черноты ее кудрей, / Двойною пишиною волной / Объявших лик ее молодой* [5, т. 2, с. 320].

Щоб ще більше підкреслити трагізм її ситуації, В.А. Жуковський змінює колір волосся своєї героїні. Навряд чи посилює контраст мертво-блідого обличчя могли світлі локони, як це у В. Скотта: *Although so pallid washer hue, / It did a grastly contrast bear / To those bright ring lets glistering air* [6, с. 115]. (Хоча обличчя її було мертво-блідим, цей жахливий контраст посилювали її світлі локони, прекрасні та блискучі).

У В.А. Жуковського блідість обличчя відтіняється чорнотою кучерів. Практично оригінальною частиною в повісті є опис ігумені. Жуковський малює цілу картину, вводючи в розповідь свої деталі. Так, вже у першій строфі абатиса постає перед читачами на різьбленому високому стільці з оксамитової подушкою: *Покрита палуба ея / большим узорчатым ковром; / Резной высокий стул на нем / С подушкой бархатной стоит, / И мать игуменья сидит / На стуле в помыслах святых* [5, т. 2, с. 306]. А у третій строфі поет додає: *Игуменья порою той / Вкушала с важностью покой, / В подушках нежась пуховых* [5, т. 2, с. 307].

У В. Скотта в першій строфі опис обмежується всього двома рядками: *in chair of state / The Abbess of Saint Hilda placed* [6, с. 95]. (У парадному кріслі сиділа абатиса Святої Гільди).

Далі поет поєднує розповідь В. Скотта про ігуменю в III і IV строфі в одну. Таким чином, різні за емоційним забарвленням строфи ще більш посилюють драматичне напруження: незважаючи на природну доброту і любов до ближнього, вона з юних років *жизнь навеки затворя, в безмолвии монастыря* жила. Для В.А. Жуковського не важливо, що в її жилах тече благородна кров (*noble blood*), йому головне – передати її ласкавість: *смотрела с ласковым лицом, она лишь ласковая мать, доброту: и много делала добра*. Він у всьому намагається виявити драматичний обертон. Розповідаючи про відхід героїні в монастир, особливо підкреслює ті принади життя, яких вона позбулася, зачинившись у *безмолвии монастыря*, того, що складає життя душі: *Она вступила в божий дом / Во цвете первых детских лет <...> / И с непроснувшейся душой / Достигла старости святой* [5, т. 2, с. 307–308].

Все в розповіді В.А. Жуковського наповнене трагічним передчуттям. Так, наприклад, опис Кутбертового монастиря у IV строфі, зроблений на основі VIII і IX строф В. Скотта, побудовано на різкому протиставленні почуття радості, захоплення навколишньою природою: *Ладья вдоль берега летит, / И берег весь назад бежит, / Мелькают мимо их очей / В сиянье западных лучей; / Там замок на скале крутой / И бездна пены под скалой / От расшибаемых валов; / Там башня, сторож берегов, / Густым одетая плющом; / Там холм, увенчанный селом...* [5, т. 2, с. 309]. І поява берега, що таїть загрозу: *И вдруг над их главой вознес / Свой брег крутой со всех сторон* [5, т. 2, с. 310].

Зовсім іншим в емоційному плані є опис у В. Скотта. Виконуючи своє завдання – розповісти про час, шотландський поет малює цілу історичну і географічну панораму. Якщо розповідь В.А. Жуковського сповнена деталей мальовничої природи з багатою палітрою кольорів: *золото цветущих нив, зеленеющий залив, холм, блестящий яркой белизной, громада багряных скал*, то В. Скотт відтворює історичну епоху. Його опис переповнений численними найменуваннями. Тут і *mountainous Northumberland* (гірський Нортумберленд), *Tynemouth's priory* (Гінемутській монастир), *hall of Seaton-Delaval* (будівля Сетон-Делаваль), *the Blythe and Wansbeck floods* (води Бліта і Венсбека) і т. д. Фінал його опису не вищує нічого грізного і суворого, а лише завершує повну гордості і захоплення картину: *A solemn, huge, and dark-red pile, / Placed on the margin of the isle* [6, с. 100]. (Урочиста, гігантська, темно-червона громада височіла на краю острова).

Свій світ створює В.А. Жуковський і на початку повісті. Опустивши початкові строфи В. Скотта, пов'язані з Марміо-

ном, котрий залишає Голд, поет відкриває повість поетичним описом вечора: *Уж день прохладно вечерел, / И свод лазоревый алет; / На нем сверкали облака; / Дыханьем свежим ветерка / Был воздух сладко растворен; / Иgray, вая, морщил он / Пурпурно-блещущий залив* [5, т. 2, с. 306].

В.А. Жуковський, йдучи за В. Скоттом, передає відчуття радості від погляду на *веселую ладью*, що несе черниці і стрибає по легких хвилях. Однак картина затоки у нього більш спокійна. Порівняємо у В. Скотта: *Breeze ... it freshly blew and strong, where from high Whitby's cloister'd pile bound to St. Cuthbert's Holylsle, it bore a bark along* [6, с. 78]. (Вітер віяв бадьоро і сильно і, відскочивши від високої громади монастиря Вітбі, він, набігаючи назустріч Святому Кутдурту, ніс самотнє судно).

У В.А. Жуковського вітер грає, віє, морщить затоку. Подібні м'які та спокійні тони в описі водної стихії виявляє Є.М. Жиликова в картинах «Діви озера»: *And thus an airypo in the won where, gleaming, with the setting sun, / One burnish'd sheet of living gold, / Loch Katrine lay beneath him roll'd, / In all her length far winding lay, / With promontory, creek, and bay, / And islands that, empurpled bright, / Floated amid the livelier light* [4, с. 350]. (І тоді він досяг висоти, де, виблискуючи в променях сонця, що сідало, лежало Лох Катрін, немов лист чистого золота, звиваючись на всю довжину з мисом, і затокою, і бухтою, і островами, які були яскраво залиті і пливли в живому сьйві).

Як відомо, у списку планів перекладів на 1832 р. поруч із поемою «Суд в підземеллі» значилася і «Діва озера». Звідси в повісті той самий пурпур у зображенні водної гладі, той самий легкий ніжний вітерець, що трохи колихав затоку, те саме світло від променів сонця, що заходить. Таким чином, В.А. Жуковський ще роз повертається до улюблених ним картин і малює на їх основі, вільно обробляючи матеріал, свій світ.

Створюючи внутрішню драматизацію оповідання й описуючи історію Матильди, повну трагічного напруження, В.А. Жуковський прагне до повноти відтворення життя, що відповідало епічній поемі В. Скотта. Епічний початок поет зберігає в описах юних черниць, ігумені, картин природи, у детальній передачі розмов людей, їх гумору, в переказах легенд. В.А. Жуковський вірить у високе призначення людського життя, проте воно може порушуватися злом і несправедливістю. Світ залишається постійним, трагічна загибель людини не може скасувати життя вічного. Ось чому, дотримуючись композиційної рамки В. Скотта, поет починає розповідь описом вечора, затоки і закінчує описом ночі та спокою, який порушується ударами дзвону, що сповіщає про загибель героїні. Але все повертається на круги своя: *Все, что смутил минутный звон, / В глубокий погрузилось сон* [5, т. 2, с. 322].

Установці на наративний характер, жанру «повість» відповідає і мова «Суда в підземеллі»: проста, але водночас витончена. У розповідь включена жива мова, діалоги між монахинями, часто зустрічаються звернення до читачів. Оповідний характер і розмовна інтонація створюються за допомогою синтаксичних конструкцій, що часто повторюються, й особливої побудови вірша, за якої речення не вкладається в один рядок і переходить на інший.

Драматичну історію Матильди за гостротою конфлікту і трагічною напруженістю можна порівняти з історією Шильонського в'язня. Як відомо з підзаголовка до повісті В.А. Жуков-

ського, «Суд в подземельє» створювався в тих самих місцях, що і «Шильонський в'язень» – у Верні на березі Женевського озера.

На жаль, ця повість В.А. Жуковського була сприйнята сучасниками поета доволі байдуже. В.Г. Белінський, проти-ставляючи цей твір звеличеному критикою перекладу уривка поеми Т. Мура «Пері й ангел», писав: «Несравненно выше, по достоинству перевода, почти никем не замеченная поэма «Суд в подземелье». Мрачное содержание этой поэмы взято из мрачной жизни невежественных и дико фанатичных средних веков» [7, с. 210].

Висновки. Таким чином, робота В.А. Жуковського в 1832 р. з поемою В. Скотта «Марміон» пов'язана, насамперед, із його творчими пошуками як епічного письменника, його сприйняттям ідей В. Скотта. Вільно переробляючи англійську поему, поет створює свій оригінальний твір як у сюжетному відношенні, композиційному, так і у сфері поетичного стилю: посилюється драматизм і трагізм оповіді, історія набуває оповідного характеру, що відповідає жанру «повість».

Література:

1. Самарин Р.М. Поэмы и стихотворения. Вальтер Скотт. Собрание сочинений : в 20 т. Москва – Ленинград, 1965. Т. 19. С. 768–784.
2. Реизов Б.Г. Жуковский, переводчик Вальтера Скотта: «Иванов вечер». Русско-европейские литературные связи. Москва – Ленинград, 1966. С. 439–446.
3. Паньков И.А. Жуковский–читатель и переводчик Вальтера Скотта. *Материалы Всесоюзной научной студенческой конференции «Студент и научно-технический прогресс»*. Новосибирск, 1977. Филология. С. 135–143.
4. Жиликова Э.М. Вальтер Скотт в библиотеке В.А. Жуковско-го. *Библиотека В.А. Жуковского в Томске*. Томск, 1988. Т. 2. С. 300–366.
5. Жуковский В.А. Собрание сочинений : в 4 т. Москва – Ленинград : Гослитиздат, 1959.
6. Scott W. The Poetical Works. Edinburgh, 1833. Vol. VII. 404 p.
7. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений : в 13 т. Москва : Изд-во АН СССР, 1956. Т. VII. 596 с.

Mykytiuk S. The Poem “Marmion” by Walter Scott in the Creative Perception of V. A. Zhukovsky

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the transformation of the poem by W. Scott “Marmion” in the original work of V.A. Zhukovsky, associated primarily with the genre search of the Russian poet, which became the first epic experiments and influenced the birth of the Russian poetic novel.

“Суд в подземельє” by V.A. Zhukovsky published in 1834, which is often referred to as the translation of the second canto of the poem “Marmion” by W. Scott, despite a fairly accurate translation of some of the stanzas of the original, especially those containing the descriptions, in general, cannot be called even a free translation. V.A. Zhukovsky created his original work, concentrating material around Matilda (Constance in the original), grouping stanzas in a special way and getting rid of subplots. If the task of W. Scott in 1808 was to tell readers about the time when the action took place and to show them the customs of that era, that is why the poet depicted the whole historical and geographical panorama, V.A. Zhukovsky highlighted the tragedy of the human being, focused readers' attention on the contradiction between the natural aspirations of man and the cruel dogmas of the church.

V.A. Zhukovsky was interested in the epic poem by W. Scott as he tried to create the full image of life with the internal dramatization of the story of the main character full of tragic tension. The Russian poet made his original artistic world which more clearly outlined contours of the ugly and poetized the beautiful. Traditionally, the Russian translator originated his own poetic world, inspired both by his original and translated works. Due to the acuteness of the conflict and the way feeling are shown “Суд в подземельє” resembles the story of the prisoner of Chillon and the descriptions of nature are similar to those in “The Lady of the Lake”.

The reorganization of the plot, composition and poetic style was aimed at creation of the story with narrative nature that corresponded to the genre of the “short novel” in which V.A. Zhukovsky was interested due to his genre searches of the 1830-s.

Key words: poem, translation, V.A. Zhukovsky, W. Scott.